

การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในเชิงสหวิทยาการ

Interdisciplinary Approach to the Analysis of the Jataka

สมิทธิพล เนตรนิมิตร

Samiddhipol Netnimit^๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาชาดกในเชิงสหวิทยาการ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่า ความสำคัญ พัฒนาการ ปรากฏการณ์ทางสังคม และศึกษาชาดกในเชิงสหวิทยาการ งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเอกสาร ได้พบว่า แต่เดิม ชาดกเป็นเรื่องราวในหมู่ชาวบ้าน การสอนด้วยการเล่าอดีตนิทานในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎกเป็นแบบอย่างการเล่าเรื่องในนิบาตชาดก ยุคต่อมาพระธรรมสังคายนาระยะแห่งสรรเสริญพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในสีหสูตร อังคุตตรนิกาย แล้วพัฒนาขึ้นในยุคศตวรรษ ปัจจุบันมี ๕๔๗ ชาดก บทบาทของพระพุทธเจ้าเป็นทั้งเทวดาเป็นทั้งมนุษย์ ชาดกเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้ทราบข้อมูลทั้งด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ชีวภาพสังคม การเมืองการปกครอง ความเป็นอยู่ ความเชื่อประเพณี วัฒนธรรม อาชีพ การติดต่อค้าขายในอินเดียและนอกอินเดีย ทั้งเป็นแหล่งความรู้ทางวรรณกรรม คติชนวิทยา อุดมคติ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ชาดกจึงเป็นสิ่งล้ำค่าที่ไม่อาจประเมินได้ มิใช่แค่ทางด้านศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น ยังเป็นจุดกำเนิดของประวัติศาสตร์อารยธรรมอีกด้วย

คำสำคัญ : ชาดก, สหวิทยาการ

Abstract

The purpose of the research is to study the worth, importance, development social situation and interdisciplinary approach to the Jataka. This documentary research. The study found that the Jataka, formerly, is the tale of a group of folk people. The teaching with the former times tales in the Vinaya-pitaka and Suttanta-pitaka are the precedent of the Nipata-

^๑ ภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.

jataka. Afterwards, the Dhammasanghaka-thera composes Buddha praise according to the Siha-suttanta, Anguttara-nikaya. The Jataka developed in the Satavahana Period. Now there are 547 stories. In the Jataka, the texts narrate a role of Buddha in the shape of a devine being and a human being. Folklore perspective, the Jataka is still a knowledge place of the people, explaining in a literary way of the early historical lore, such as myths and fairy tales etc. Literary work side, there is the idea from Indian narrative where has already before, the Ramayana, the Mahabharata and the Puranas, at the same time, as a result be influential build, literary age back works both of literary eastern and western literary works. Ideal side, help support believe in of who want to praise Buddha. Considering geography part, specify the events in India the North, at the regions that have the diplomatic. Can summarize up, the Jataka is inestimable value not only arts and literary work side, but also still the origin of the history of civilization as well.

Key words: Jataka, Interdisciplinary

๑. บทนำ

ในยุคที่ความเชื่อทางศาสนาถูกท้าทายด้วยความรู้สมัยใหม่ ที่อาจเป็นเพราะที่เคยสอนกันมาหรือเพราะคนโบราณมีกุศโลบายที่จะสอน แต่คนรุ่นหลังเข้าใจเป็นอีกอย่างหนึ่ง จึงเกิดคำถามว่าในยุคปัจจุบันเรื่องราวที่เคยพร่ำสอนกันมา เช่น เรื่องเล่านิทานต่างๆ จะพิสูจน์ให้เห็นคุณค่าได้มากน้อยเพียงใด หรือว่ามีอะไรแฝงอยู่ในเรื่องเล่าเหล่านั้น

“ชาดก” เป็นวิธีสอนโดยเล่าเรื่องซึ่งชาวพุทธส่วนใหญ่มักศึกษาในแง่มุมศาสนา หรืออาจวิเคราะห์ในเชิงปรัชญา โดยเฉพาะด้านจริยศาสตร์ เนื่องด้วยทราบว่าชาดกเป็นวรรณกรรมในพระไตรปิฎก การศึกษาชาดกจึงมุ่งประเด็นทางศาสนา ประเด็นศึกษามุ่งคติธรรมเพื่อดำเนินชีวิต ศึกษาชีวิตและจริยธรรม มากกว่าศึกษาด้านอื่นๆ เช่น ด้าน

คติชน ด้านวรรณกรรม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านภูมิศาสตร์

เมื่อกล่าวถึงกลุ่มผู้ที่ศึกษาชาดก อาจแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งศึกษาอย่างนักวิชาการ อีกกลุ่มหนึ่งศึกษาตามจารีต แต่อย่างไรก็ดี ชาดกเป็นการสอนที่มีอิทธิพลในสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากหลักฐานโบราณวัตถุ ทั้งในประเทศอินเดียและนอกประเทศอินเดีย

สำหรับคนไทยแม้รับวัฒนธรรมพระพุทธศาสนามาแล้ว ๗๐๐ ปี แต่ทุกวันนี้ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่ยังมีความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาไม่ตรงกันหลายเรื่อง ความรู้ความเข้าใจที่แตกต่างกันปรากฏในการสื่อสาร เช่น สิ่งพิมพ์ บทความ รวมถึงสื่อออนไลน์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนทัศนคติที่ต่างกัน อันเป็นเหตุให้ความรู้ความเข้าใจไม่สอดคล้องสัมพันธ์กัน

เพราะต่างฝ่ายต่างศึกษา พระพุทธศาสนาถูกตีความไปตามค่านิยม

การศึกษาวิจัยเรื่องชาดก ผู้วิจัยต้องการศึกษาความรู้ความเข้าใจคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ เรื่อง กรรม หรือ วิบากกรรม คำสอนเรื่องกรรมแพร่หลายในอินเดียโบราณ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเซน และพระพุทธเจ้าสอนเรื่องกรรม แต่กรรมของทั้ง ๓ ศาสนามีความหมายต่างกัน กล่าวเฉพาะในสังคมไทย ชาวพุทธส่วนใหญ่รู้เข้าใจเรื่องกรรมสับสน บางคนเชื่อกรรมของศาสนาพราหมณ์ เข้าใจว่ากรรมที่พราหมณ์สอนเป็นอย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าสอน บางคนเชื่อกรรมของศาสนาเซน เข้าใจว่ากรรมที่เซนสอนเป็นอย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าสอน ด้วยเหตุที่ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเซน และพระพุทธศาสนามีแหล่งเกิดในภูมิภาคเดียวกัน คือ ประเทศอินเดีย และมีหลักคำสอนคล้ายคลึงกันมายิ่งกว่าลัทธิศาสนาอื่นๆ หากเปรียบกับต้นไม้ ก็เป็นลำต้นเดียวกัน หากแตกกิ่งไปคนละสาขาเท่านั้น^๒ พราหมณ์สอนกรรมก็เพื่อสนับสนุนระบอบวรรณะ และสอนมาก่อนพุทธกาล ว่า คนจะเป็นสุขก็ทำตาม ทุกข์ก็ตาม มีใช้สุขมีใช้ทุกข์ก็ตาม ล้วนเป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้ยิ่งใหญ่ ได้แก่ อิศวร ลัทธินี้ เรียกว่า อิสสรนิมมานเหตุวาทพราหมณ์ประกาศให้สังคมรับรู้พวกเขาเกิดจากโอฐของผู้สร้าง เชนหรืออินครนถ์นาฏบุตรสอนเรื่องกรรมเพื่อสนับสนุนลัทธิธรรมาน

^๒ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, กาม นิต ฉบับสมบูรณ์ , (กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, ๒๕๓๓), หน้า “แถลงเรื่อง”

ตนเอง เชนสอนว่า สิ่งใดก็ตามที่ได้ประสบจะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มีใช้สุขมีใช้ทุกข์ก็ตาม ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ได้ทำไว้ในปางก่อน ลัทธินี้ เรียกว่า ปุพเพตเหตุวาท^๓

ในครั้งพุทธกาลการถือธรรมด้วยชาดกเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งจำเป็นต่อการสร้างสรรค์จินตนาการของผู้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนาวิธีแบบชาดกหลายครั้ง เทรโวร์ ลิงค์ (Trevor Ling)^๔ กล่าวถึงการสอนชาดกของพระพุทธเจ้าในเมืองสาวัตถี ว่า ระหว่างที่ประทับในสาวัตถิ ๒๕ พรรษา พระองค์เผยแผ่เทศนาวิธีด้วยชาดก ๔๑๖ เรื่อง (Jataka stories)^๕ เมื่อเทียบจำนวนชาดกที่แสดงไว้ในสาวัตถิกับจำนวนชาดกในนิบาตชาดก เห็นได้ว่าในชาดก ๕๔๗ เรื่อง พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนาชาดกถือธรรมที่เมืองสาวัตถีมากกว่าครึ่งของชาดกทั้งหมด เหตุที่พระองค์ใช้ชาดกถือธรรมบ่อยครั้งย่อมยืนยันความสำคัญของชาดก สะท้อนว่าพระพุทธเจ้าแก้ปัญหาชีวิตคนด้วยการเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต เพราะชีวิตมนุษย์ย่อมวกไปวนมาเป็นสังสารวัฏ วิธีแก้ปัญหาวิตถิที่ดีก็คือศึกษาแบบอย่างชีวิตของผู้อื่น ในชาดกเล่าชีวิตพระโพธิสัตว์ให้เป็นอุทานธรรม และปรากฏว่าผู้ฟังชาดกได้รับประโยชน์ทุกครั้ง

^๓ อ.จ. ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๓๘.

^๔ Professor Trevor Ling (1920-1995) เคยสอนวิชาศาสนาเปรียบเทียบในมหาวิทยาลัยลีดส์, แมนเชสเตอร์ (Leeds, Manchester U.)

^๕ A. K. Biswas, **Buddha and Bodhisattva A Hindu View**, (New Delhi : Cosmo Publications, 1987) , p.23.

การสอนชาดกเป็นการสื่อธรรมด้วยนิทาน เล่าเรื่องในอดีตแทรกคำสอนแล้วมีสรุป วิธีการสอนโดยเล่าเรื่องอดีต พบว่ามีในวินัยปิฎกและในสุตตันตปิฎก (ที่ไม่ใช่ในบาตชาดก)

ชาดกนอกจากเล่าบรรยายชีวิตพระโพธิสัตว์ ได้สะท้อนเหตุการณ์อื่น เช่น ชีวิตผู้คนในอินเดียโบราณ ผู้แต่งชาดกต้องการสรรเสริญพระคุณของพระทศพล^๖ อาศัยเหตุการณ์เรื่องราวในพุทธประวัติบ้าง^๗ เรื่องราวของพระสาวกบ้าง^๘ สะท้อนเหตุการณ์ด้านความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต และการละเล่น ตัวอย่าง คือ

วิถีชาวบ้าน / ความเชื่อ	พุทธประวัติ / สาวกประวัติ
๑. เรื่องกระต่ายในดวงจันทร์	๑. พระอานนทปูลูกตันโพธิ์เป็นอนุสรณ์
๒. ไหว้พระก่อนค้าขายเพื่อเป็นสิริมงคล	๒. ภิกษุเลี้ยงมารดา
๓. คนดื่มเหล้าเมาเสียชีวิต	๓. คนกินเดนยุง พระ อัครสาวกให้ทะเลาะกัน
๔. การรับสินบน	๔. การคลุกคลีเป็นมลทินของนักบวช
๕. เทวดาสามารถนำมนุษย์	๕. วัลลยูชนวังจุกุฎีของพระพุทธเจ้า

^๖ ชู. ชา. อ. (บาลี) ๗/๕๑๐/๒๐๒.

^๗ เช่น ชู. ชา. อ. (บาลี) ๕/๓๗๘/๑๕.

^๘ เช่น ชู. ชา. อ (บาลี) ๔/๒๖๑/๕
ปรารภตันโพธิ์ที่พระอานันทเถระปลูกไว้

ไปทั่วโลก	
๖. ชุมชนเมืองหลวงมีสนามขนแกะ	๖. ได้ลัทธิพราหมณ์และลัทธิโลกายัต

ผู้แต่งชาดกนำเหตุการณ์ในวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และชาดกอื่นๆ เหตุการณ์ที่เกิดในขณะเล่าเรื่องนั้น มาเล่าให้ความรู้หลายด้าน ทั้ง ด้านคติชน ด้านวรรณกรรม ด้านประวัติศาสตร์และด้านภูมิศาสตร์ คำสอนในชาดกบรรจุอยู่ในนิทานที่เปรียบดั่งภาษาชน ผู้แต่งใช้นิทานห่อหุ้มคำสอน นิทานจึงเป็นดังภาษาชน ถ้าไม่มีภาษาชน ไม่มีนิทาน คำสอนคงไม่สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

ชาดกเป็นคำสอนที่เป็นพระพุทธรวณะ^๙ มีรูปแบบการสอนต่างจากการสอนอื่นในพระสุตตันตปิฎก ชาดกไม่เริ่มด้วย “เอวมเม สุต” (ข้าพเจ้าสดับมาอย่างนี้) การสอนในชาดกต่างจากปฏิสัมภิทามรรคนิทเทศ สุตตนิบาต ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เภรคาถา เถรีคาถา และอบทาน ชาดกเป็นพระพุทธรวณะเล่าเรื่องอดีต เล่าเรื่องข้ามภพข้ามชาติ เป็นเทศนาวิธีที่เหมาะสมกับคนทั่วไป^{๑๐} พระธรรมเทศนาคือชาดก สอนไม่พันเรื่องไตรลักษณ์^{๑๑} ไม่พันเรื่องอริยสัจ ๔^{๑๒} ไตรลักษณ์ หรือ สามัญลักษณ์ ได้แก่ ความไม่เที่ยงถาวร (อนิจจัง)

^๙ วิ. อ. (ไทย) ๒/ ๔๕/๓๑๗.

^{๑๐} อง. เอกก. อ. (บาลี) ๑/๑/๒,

ชู. อิติ. อ. ๔๒.

^{๑๑} ชู. ชา. อ. (บาลี) เล่ม ๑ หน้า

๗๔.

^{๑๒} ที. สี. อ. (บาลี) ๑/๔๒๑/๓๑๓.

ความบีบคั้นเป็นทุกข์ (ทุกข์) ความมิใช่ตัวตน (อนัตตา) ทุกชาติก็มีเรื่องไตรลักษณ์ ทุกชาติกสอนอริยสัจ ๔^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบสำคัญในชาดก มี ๒ ส่วน คือ ส่วนที่บรรยายบุคคลและเหตุการณ์ อีกส่วนหนึ่งเป็นคำสอน ส่วนแรกเป็นส่วนประกอบ บุคคลในเรื่องขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ ตัวละครในชาดกมีขอบเขตในอินเดียสมัยโบราณ กำหนดให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้แสดงเชื่อมโยงกับชีวิตที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา เป็นสังสารวัฏ วกวนทุกยุคสมัย แต่สิ่งถาวรคงที่ไม่ผันแปรไปตามเวลา คือ สัจธรรม สัจธรรมเป็นอกาลิกะ ที่ไม่ขึ้นกับวันเวลาและสถานที่ ไม่ว่าจะยุคสมัยใดจะเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ว่ายุคหนึ่งสัจธรรมให้ผลอย่างหนึ่ง พอถึงอีกยุคหนึ่งกลับให้ผลอีกอย่างอื่น สัจธรรมไม่จำกัดกาลและเทศะไม่ว่าอยู่มุมไหนของโลก สัจธรรมไม่ผันแปร ที่ผันแปรคือการสื่อหรือภาษา

ระวี ภาวิไล มองประเด็นนี้ว่า พระพุทธเจ้าได้รับและนำความนึกคิดที่แพร่หลายอยู่ในสมัยของพระองค์มาใช้ในเทศนา เป็นต้นว่าการเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต อันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์และความชั่วร้าย เป็นต้น ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความนึกคิดเหล่านี้ถูกต้องโดยแท้ สัจธรรมของโลกภพและชีวิตเป็นสิ่งถูกต้องอยู่ในทุกกาลเทศะ มิได้ขึ้นเฉพาะต่อยุคใดสมัยใด แต่ถ้าหากจะมีการนำเอาสัจธรรมนั้นมาเผยแพร่ต่อบุคคลใน

สภาพกาลเทศะหนึ่งใดของประวัติศาสตร์แล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องให้รูปลักษณะปรากฏออกมาตามความเหมาะสมของภาษา และความนึกคิดกับทั้งความโน้มเอียงของยุคนั้นสมัยนั้น แม้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะได้แสดงโดยอาศัยใช้ความนึกคิดในลัทธิอินดูเป็นสื่อก็ตาม แต่ธรรมนั้นจะดำรงความจริงอยู่โดยไม่ขึ้นต่อความถูกต้องแน่นอนของความนึกคิด เช่น การเวียนว่ายตายเกิดของบุคคล ซึ่งมีข้อโต้แย้งได้ เราจึงไม่จำเป็นต้องโต้เถียงเพื่อคุ้มครองรักษาความนึกคิดเหล่านั้น โดยหลงผิดไปว่าเป็นรากฐานของพุทธศาสนา^{๑๔}

เพราะฉะนั้น เมื่อกาลเวลาล่วงไป ยั่งยืนเท่าใด คำสอนของพระพุทธองค์ก็จะได้รับการเสริมแต่งเพิ่มพิสดารมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่สืบมาถึงทุกวันนี้ ส่วนใหญ่พัฒนาหลังพุทธปรินิพพาน บางอย่างเกิดขึ้นเพราะถูกปรับเปลี่ยนในหมู่พุทธบริษัท บางอย่างถูกกระแสวิพากษ์วิจารณ์นอกบิบบคั้น ซึ่งมีทั้งความเชื่อของลัทธิศาสนาอื่น ๆ เช่น พราหมณ์ เช่น ลัทธิลึกลับในเปอร์เซีย ความเชื่อของชนเผ่า ดังนั้น แม้ว่ายุคแรกๆ คำสอนของพระพุทธองค์เน้นที่ความหลุดพ้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปเกิดพัฒนาการขึ้นในหลายด้าน ชาวพุทธก็สามารถอธิบายคำสอนไว้หลายลักษณะ ผู้ที่ชอบเรื่องราวอย่างเทพนิยายสามารถศึกษาได้จากเทพนิยาย ผู้ที่ชอบเรื่องราวแนวปรัชญาสามารถศึกษาได้จากวิธี

^{๑๓} ชู. ชา. อ. (บาลี) เล่ม ๑ หน้า ๒๗ “จตุสจจกถาย วินิฏฏณัน นาม สัพพชาติเกสุ อตถิเยว”

^{๑๔} ระวี ภาวิไล, ศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กะรัต, ๒๕๓๑), หน้า ๓๖.

คิดในเชิงปรัชญา ผู้ที่ชอบฟังนิทานก็สามารถศึกษาได้จากนิทาน

ในประเทศไทย คำสอนในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาช้านาน จริยธรรมในชาดกเป็นสิ่งที่ได้ทรงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธไทย ด้วยมีการสอนหลักธรรมด้วยนิทานชาดกมานานแล้ว สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงแสดงทรรศนะเกี่ยวกับชาดก ในฐานะเป็นวิธีสอนธรรม ดังนี้

เรื่องชาดกนี่คือเป็นนิทานต่างๆ เช่นว่านกพูดได้ พูดกันเอง หรือว่าพูดกับคนได้ ดังนี้ เป็นต้น แต่ว่าถ้าพิจารณาจับเอาสาระก็คือเนื้อความ ก็จะเห็นได้ว่า เรื่องชาดกนี่คือเป็นนิทานต่างๆ เช่นนกพูดได้ดังกล่าวนั้น ได้มีแสดงกันไว้ในครั้งโบราณกาล...เมื่อเล่าเรื่องไปแล้ว ก็แสดงเป็นสุภาสิตคือคำสอนที่ได้จากเรื่องนั้นๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาเพื่อสอน แต่ว่าจะแสดงในคำสอนโดยตรงทีเดียว ก็อาจจะไม่เหมาะสมแก่บางบริษัทหรือบางบุคคล แต่ถ้าหากว่าผูกเรื่องเล่าเป็นนิทาน และก็แสดงคำสอนต่อท้ายโดยสาธกด้วยเรื่องในนิทานที่เล่ามานั้น มาผูกเป็นคติเตือนใจบุคคล เพราะฉะนั้น ชาดกจึงเป็นวิธีหนึ่งของการแสดง คำสอน ของ พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดง คำสอนโดยตรง มุ่งคติธรรมโดยตรง แต่เมื่อมีเรื่องทางคติโลกที่น่าจะได้ ทรงแสดงคำสั่งสอนให้เหมาะแก่คติโลก แต่ว่าถ้าไปสอนอย่างนั้นโดยตรง ก็ไม่ใช่เป็นฐานะโดยตรงที่พระองค์จะทรงสอนได้ จึงได้ทรงแสดงชาดกเล่าเป็นอดีตนิทาน ว่าเมื่อครั้งก่อนนั้นได้มีเรื่องที่ยังเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และ ให้เกิดผลอย่างนั้น ๆ เป็นคำสอนให้ผู้ฟังที่

ต้องการจะปฏิบัติทางคติโลกได้ฟัง และก็รับไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้ ซึ่งลักษณะของเรื่องดังที่กล่าวมานี้ก็มีหลายเรื่องที่จะเล่าให้ฟังได้หลายเรื่อง ที่ทรงสอนตรงๆ ไม่ได้ ต้องทรงเล่าชาดกซึ่งเป็นนิทานเก่าให้ฟัง . . .^{๑๕}

๒.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาคุณค่า ความสำคัญ และพัฒนาการของชาดก
๒. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในอรรถกถาชาดก
๓. เพื่อศึกษาอรรถกถาชาดกในเชิงสหวิทยาการ

๓.ปัญหาการวิจัย

ผู้วิจัยต้องการศึกษาพัฒนาการของชาดก ปรากฏการณ์ทางสังคม และองค์ความรู้ในเชิงสหวิทยาการ ด้านคติชนวิทยา ด้านวรรณกรรม ด้านปรัชญาอุดมคติ ด้านประวัติศาสตร์และด้านภูมิศาสตร์ ด้วยหวังให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของชาดกว่า ไม่ควรที่ใครจะมองว่าเป็นสิ่งล้าสมัยหรือไร้เหตุผล เพราะมักจะถามกันว่าชาดกเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องแต่ง ในชาดกสิ่งไหนคือคำสอน สิ่งไหนคือเรื่องแต่ง มีองค์ความรู้อะไรบ้างในชาดก ชาดกเป็นศิลปะการใช้ภาษาเชิงสัญลักษณ์เพื่อเล่านิทาน ทั้งภาษาดำนาน (mythical language) และภาษา

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕,) หน้า ๔๖.

จารีต (traditional language) เป็นการสื่ออย่างมีศิลปะ ซึ่งผู้วิจัยหวังว่าจะเกิดความรู้เข้าใจร่วมกันตามจุดหมายในการสอนชาดกเพื่ออนุรักษ์สิ่งที่คนโบราณสือไว้ในรูปนิทานให้สถิตสถาพรอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

๔. คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

นวัจนศาสตร์ หมายถึง คำสั่งสอนของพระศาสดา มีองค์ ๙ ได้แก่ ๑) สุตตะ : พระสูตรทั้งหลายรวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิกาย ๒) เคยยะ : ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด ๓) เวยยาकरणะ : ไวยากรณ์ ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา ๔) คาถา : ความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา ๕) อุทาน : พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร ๖) อิติวุตตกะ : พระสูตรที่เรียกว่า ๑๑๐ สูตร ๗) ชาดก : ชาดก ๕๕๐ เรื่อง ๘) อัပ္พภูตธรรม : เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ ๙) เวทลละ : พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้ว ชักถามยิ่งๆ ขึ้นไป

ทูเรนนิทาน หมายถึง เรื่องเล่ามีในทีโลก เรื่องเล่าเริ่มครั้งเป็นพระโพธิสัตว์สร้างสมคุณความดีคือ บารมีในอดีตโดยลำดับ จนถึงชาติสุดท้าย เกิดเป็นพระเวสสันดรแล้วไปอุบัติ ในภพดุสิต, เครื่องมือเล่าพุทธประวัติ เล่าเรื่องอดีตชาติที่อยู่ห่างไกล

อวิทูเรนนิทาน หมายถึง เรื่องเล่ามีในทีไม่ไกล เล่าความเป็นมาของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่จุดจากภพดุสิต จนถึงตรัสรู้, เครื่องมือเล่าพุทธประวัติต่อจากทูเรนนิทาน, เล่าอดีตชาติที่ใกล้เข้ามาอีก

สันติเกนิทาน หมายถึง เรื่องในทีใกล้ในปัจจุบันชาติ เล่าความเป็นมาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ชาดกเกิดขึ้นในสันติเกนิทาน

บารมี หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง คุณความดีที่พระ โพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ จึงจะบรรลุโพธิญาณ

กฎแห่งกรรม หมายถึง กฎแห่งธรรมชาติที่ว่าด้วยผลแห่งการกระทำที่ผู้ทำจักต้องได้รับ

พุทธการกรรม หมายถึง คุณความดีที่ทำให้ได้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ บารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา

พุทธางกูร หมายถึง หน่อพระพุทธเจ้า ผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า

อภิสัมพุทธคาถา หมายถึง คาถาภาชิตของพระพุทธเจ้า

อภินิหาร หมายถึง อำนาจแห่งบารมี อำนาจบุญที่สร้างสมไว้

อรรถกถาชาดก หมายถึง เรื่องเล่าอธิบายนิบาตชาดก นิทานชาดก

พระโพธิสัตว์ หมายถึง สัตว์ผู้มุ่งโพธิญาณ ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าในอดีตชาติ บุคคลผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี ๑๐

พระมหาสัตว์ หมายถึง สัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้มีคุณธรรมมาก เป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า

สหวิทยาการ หมายถึง ความรู้ที่รวมเอาหลายสาขาวิชามาประกอบกัน คำนี้

ขึ้นในศตวรรษที่ ๒๐ แนวคิดอย่างสหวิทยาการมีประวัติศาสตร์ก่อนหน้านั้น ซื่อนี้มักใช้กันในแวดวงการศึกษา

๕. ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๕.๑ ทำให้ตระหนักรู้คุณค่า ความสำคัญและพัฒนาการของชาตก

๕.๒ ทำให้ทราบปรากฏการณ์ทางสังคมในอรรถกถาชาตก

๕.๓ ทำให้เพิ่มพูนความรู้เรื่องราวของแหล่งอารยธรรมอินเดียโบราณ ทั้งในพุทธกาลและก่อนพุทธกาล โดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับศาสตร์ต่าง ๆ อย่างเป็นสหวิทยาการ

๖. วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาชาตกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฯ หนังสือภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๗. ผลการวิจัย

ความหมาย คุณค่าและความสำคัญชาตกะ เป็นคำบาลี ภาษาไทยคือชาตก คำว่า ชาตกะ มี ๒ นัย นัยหนึ่งหมายถึงการเกิด เช่น ต้นไม้เกิด (ต้นไม้ขึ้น) อีกนัยหนึ่ง หมายถึงบุรพจิตของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ เรื่องเล่า วิธีประกาศบุรพจิตของพระพุทธเจ้าในอดีต คำที่ใช้แทนชาตกได้แก่สมาคม ธรรมเทศนา ปวัตตกรรมะ อุทาหรณ์อดีต สูตร

ชาตกสะท้อนเหตุการณ์สังคมสมัยโบราณ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวรรณกรรม สะท้อนความเชื่อและค่านิยม

ให้ความรู้ด้านสังคมหลายๆ ด้านคือ ปรัชญา สุภาสิต จริยศาสตร์ จิตวิทยา การศึกษา จารีตประเพณี การครองชีพ อายุรเวท ไสยศาสตร์ วาทศาสตร์ พุทธประวัติ การทำนาย ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ศิลปวิทยา คติชนวิทยา ชาตกมีใช้เพียงเป็นวรรณกรรมอินเดียเท่านั้น ยังเป็นวรรณกรรมระดับโลกอีกด้วย

พุทธวิธีสอนด้วยการเล่านิทานในพระวินัยปิฎกและในพระสุตตันตปิฎก เป็นแบบอย่างของชาตกในยุคต่อๆ มา เดิมทีนั้นชาตกไม่มีรูปแบบ มีก่อนพุทธกาล เหตุเกิดพระสูตรและเหตุเกิดชาตกมาจากเหตุเดียวกันคือ “อัฐุปัตติ” หมายถึง มีเรื่องเกิดเกิดขึ้นเพราะต้องการสอน โดยเล่าเรื่องอดีตโยงมาหาเหตุการณ์ที่เกิดในขณะกำลังเล่า

ชาตกเกิดขึ้นเพื่อเตือนสติ เพื่อชี้ความสามัคคี เพื่อให้เกิดความปรองดอง เพื่อย้ำเรื่องให้ชัด เพื่อประกาศจริยาของพระพุทธเจ้า เพื่ออธิบายพุทธธรรมเปรียบเทียบเหตุการณ์กับเรื่องในอดีต เหตุเกิดชาตกสัมพันธ์กับพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก อรรถกถา และอรรถกถาชาตก

แหล่งเกิดนิบาตชาตกทำได้ยาก ผู้แต่งนิทานชาตก คือ “ธรรมสังคาคหะ” ได้แก่ผู้สังเคราะห์ธรรม ผู้จัดระบบคำสอนของพระพุทธเจ้า นักวิชาการมองว่า พระพุทธโฆสะคือผู้แต่งนิทานชาตก อีกมติหนึ่งว่าผู้แต่งนิทานชาตกเป็นพระสงฆ์ลังกาที่ไม่ทราบชื่อ มาลาลาเชกรา มองว่า ชื่อของสงฆ์ลังกาที่แต่งนิทานชาตกปรากฏในหัตถิปาลชาตกนิทานชาตกฉบับเดิมไม่มีแล้ว ฉบับที่มีอยู่ชำระโดยจุลละพุทธโฆสะ จำนวนชาตกแต่ง

เพิ่มในยุคศตวรรษ ในพระไตรปิฎกและ อรรถกถา ระบุจำนวนต่างกันคือ ๕๐๐ เรื่อง ๕๔๗ เรื่อง ๕๕๐ เรื่อง

โครงสร้าง รูปแบบ ปรารภเหตุเกิด

นิทานชาดกประกอบด้วย โครงสร้าง ๒ ส่วน คือ คำปรารภเพื่อเล่า นิทาน เกริ่นนำเรื่องที่จะเล่า เรียกว่าปัจจุบัน วัตถุ กับ เหตุการณ์อดีตที่นำมาเล่า เรียกว่าอดีตวัตถุ ในส่วนที่เรียกอดีตวัตถุ มี คำของผู้แต่งขยายนิทาน เรียกว่าคาถา มี อรรถาธิบายคาถา ไวยากรณ์ และบทสรุป เรียกว่าสโมธาน

นิทานชาดกเกิดจากหลายสาเหตุ เกิดเพราะปรารภคำสอนพระพุทธเจ้า ก็มี มี คนปรารภพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ก็มี ปรารภการเสด็จบรรพชาของพระพุทธเจ้า ก็มี ปรารภคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็มี ปรารภ สิกขาบทของภิกษุ ปรารภเรื่องเฉพาะหน้า ก็มี

ปรากฏการณ์ทางสังคม

เรื่องราวในชาดกสะท้อนสังคม โบราณก่อนสมัยพุทธกาลในสมัยพุทธกาล สมัยพุทธกาลเป็นสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงมี พระชนม์ชีพ เรียกอีกอย่างว่ายุคมหาชนบท สังคมคฤหัสถ์ : นิทานชาดกสะท้อนสังคมโดย เล่าถึงการปกครอง การศึกษา ความสัมพันธ์ ในครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม อาชีพ สถานภาพของผู้หญิง ศิลปะวิทยาการ ความ เชื่อด้านศาสนาปรัชญาและจารีตประเพณี การค้าขาย ความสัมพันธ์กับประเทศบ้านใกล้ เรือนเคียง การติดต่อค้าขายของอินเดียกับบา บิโลน (พาเวรุชาดก) ในอาณาจักรเมโสโปเต เมีย สุวรรณภูมิเป็นเมืองศูนย์กลางทาง เศรษฐกิจ ตั้งอยู่ตอนล่างของประเทศพม่า

นิทานชาดกแสดงสัมพันธ์ภาพระหว่างอินเดีย กับประเทศแถบทะเลแดงในคาบสมุทร เปรูเซีย ตั้งแต่บาบิโลน อาระเบีย อียิปต์ กรีก จนถึงยุโรปตอนใต้เหนือคาบสมุทรเมดิ เตอเรเนียน นิทานชาดกสะท้อนความเชื่อและ ค่านิยมในสังคมอินเดียโบราณ ซึ่งว่าคนอินเดีย มีความรู้ทางจิตวิทยา เช่น พัฒนาการชีวิต มนุษย์ พัฒนาการชีวิตมนุษย์แต่ละช่วงวัย จากวัยเด็กจนเป็นวัยรุ่น บุคลิกภาพที่น่า รังเกียจในสังคม การคบหาสมาคม การ ประพฤติปฏิบัติตนในราชสำนัก การอยู่ครอง เรือน การเก็บรักษาทรัพย์สิน นิทานชาดก สะท้อนถึงสิ่งที่คนโบราณเคารพบูชา บอกให้ ทราบงานรื่นเริงประเพณี ด้านการปกครอง สมัยนั้น มีรูปแบบปกครอง ๒ วิธี คือ เล็ก ผู้นำ (ระบบสามัคคีธรรม) กับ สืบทายาท (ระบบราชาธิปไตย) ผู้ปกครองบ้านเมืองที่มี บทบาทในช่วงพุทธกาล ได้แก่ พิมพิสาร อชาตศัตรู ในแคว้นมคธ ปเสนทิโกศล วิชฺฐ ภา ในแคว้นโกศล เจ้าลิจฉวี ในแคว้นวัชชี จันตปัชโชต ในแคว้นอวันตี อุเทน ในแคว้น วังสะ

สังคมสงฆ์ : ในนิทานชาดก พระพุทธเจ้ามี ๒ บทบาท คือ เป็นเทวดา และ เป็นมนุษย์ การยกย่องพระพุทธองค์ดุจเทวดา มาจาก ค่านิยมการสรรเสริญเทพเจ้า (Doxology) การยกย่องสรรเสริญ พระพุทธเจ้าเหมือนกับการสดุดีเทพเจ้า บทบาทที่เป็นเทวดา เล่าชีวิตในอดีตชาติก่อน ตรัสรู้ ตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ เล่าตำนานของ พระโพธิสัตว์ ระยะเวลา ตั้งความปรารถนาไว้ แทบบาทพระที่ปึงกรพุทธเจ้า จูติจากอัทภาพ เวสสันดรไปเกิดในชั้นดุสิต ช่วงนี้เรียกว่าทุเร นิทานกถา เมื่อจูติจากชั้นดุสิตไปเกิดยังโลก

มนุษย์ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ช่วงนี้เรียกว่า อวิหุเรณิทานกถา หลังตรัสรู้ ทรงประกาศสอนเวไนยสัตว์จนเสด็จปรินิพพาน ช่วงนี้ เรียกว่าสันติเกณิทานกถา นิทานชาดกทั้งหลายเกิดขึ้นในสันติเกณิทาน

นิทานชาดกมีคำสอนสัมพันธ์กับชีวิตของพระโพธิสัตว์ นำเรื่องพระโพธิสัตว์มาสอนอธิบายเป็นนิทานเตือนสติ คำสอนในนิทานชาดกมีทั้งที่เป็นสัจธรรม และ ที่เป็นจริยธรรม ที่เป็นหลักการพระพุทธศาสนา ได้แก่ ปฎิเสศการถือชนชั้น ยกย่องการเสียสละ ได้แย้งลัทธิมิชฌาติภุญฐิ วัตรปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ คำสอนที่พาให้พ้นทุกข์

สหวิทยาการในอรรถกถาชาดก

สหวิทยาการในอรรถกถาชาดกที่ศึกษามีอยู่ ๕ ด้าน

ด้านคติชน

อินเดียมีสมญาว่าเป็นเมืองแห่งเทวะ อินเดียเป็นดินแดนแห่งเรื่องเล่า ความเชื่อของคนอินเดียเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า เทพเจ้ากับคนอินเดียเคียงคู่กันมาตั้งแต่โบราณ คนอินเดียปลูกฝังเชื่อกันว่า มนุษย์มีกำเนิดจากผู้สร้าง ยัญพิธีทั้งหลายมุ่งนำไปหาเทพเจ้าบนสวรรค์ การทำพิธีกรรมอิงอยู่กับเทพเจ้า สรวงสวรรค์ตั้งอยู่ในนภากาศ นภากาศตั้งอยู่เหนือมหาปฐพี มหาปฐพีตั้งอยู่เหนือมหาสมุทร มหาสมุทรตั้งอยู่เหนือความจริง ความจริงตั้งอยู่เหนือยัญพิธี ยัญพิธีตั้งอยู่เหนือการบำเพ็ญตบะ เมื่อฐานความคิดมีอยู่ที่เทพเจ้า จินตนาการของคนอินเดียจึงไม่พ้นเทพเจ้า จึงพบเห็นเทพเจ้าในวรรณกรรมอินเดีย รวมทั้งในนิทานชาดก

สังคมอินเดียแบ่งแยกมนุษย์ตามองคภาพของผู้อุสร้าง เชื่อว่ามีผู้อุสร้างกำหนด

ชีวิต สถิตอยู่บนสวรรค์ ประดิษฐ์กรรมที่สร้างขึ้น จึงเกี่ยวข้องกับผู้อุสร้าง จินตนาการที่ว่า นรกอยู่ใต้แผ่นดิน สวรรค์ พรหมโลกอยู่ในอากาศ จึงเป็นเรื่องที่พบเห็นได้ในวรรณกรรมอินเดีย เช่น มหากัณหาชดก และ สรภมิกชาดก

ยุคก่อนมีตัวหนังสือเพื่อสื่อความระหว่างกัน ศิลปะการเล่าเรื่องถือว่าจำเป็น เป็นการสื่อที่มีจุดประสงค์ ความรู้ที่คนโบราณสั่งสมเรียนรู้มาหลายชั่วอายุ เป็นเรื่องเก่าแก่ แยกออกจากความรู้วิทยาศาสตร์ เป็นความรู้ของปวงชน คือ คติชนวิทยา นิทานชาดกเป็นที่ประมวลคติชนหลายประเภท ด้านความเชื่อ เกี่ยวกับทวีป โลก อมนุษย์ จักรวาล เทพนิยาย นิยายปรัมปรา สัตว์พูด ภาษามนุษย์ สัตว์วิเศษ ฝนรตนะ ฝนอาวุธ ปลาใหญ่ โชคลาง เหตุแห่งการตั้งครมภ์ ความฝัน การเสี่ยงทาย การสาปแช่ง ความเชื่อเรื่องตบะ การสวดป้องกันภัย และความเชื่ออื่นๆ

ด้านวรรณกรรม

รามายณะ มหาภารตะ และ ปุราณะ เป็นเรื่องเล่าในอินเดียที่มีก่อนชาดก รูปแบบนิทานชาดกมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมยุคหลัง ทั้งวรรณกรรมตะวันตกและวรรณกรรมตะวันออก วรรณกรรมตะวันตก ในยุโรปสมัยกลาง ชื่อนักบุญ โจซาฟิต (Josapat) เพี้ยนจากคำว่า โพธิสัตว์ (Bodhisatva) บทบาทพระโพธิสัตว์ผู้ยอมสละทุกอย่างในชีวิต พบในแนวคิดของพระเยซู

ประวัติศาสตร์อินเดียใช้นิทานเป็นสื่อ ประวัติศาสตร์อินเดียแทรกอยู่ในนิทาน ผู้อุสร้างนิทานชาดกใช้เครื่องเล่าเรื่องของคน

โบราณ ใช้ภาษาคนโบราณ คือ ตำนานวิทยา และ คติชนวิทยา ผู้แต่งนิทานชาดกนำเหตุการณ์ในอดีตสื่อให้เห็นชีวิตของพระโพธิสัตว์ เล่านิทานชาดกเชื่อมโยงกับอริยสัจสอนนามธรรมด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม สอนอย่างบุคลาธิษฐาน ความรู้ทางด้านวรรณกรรม มีทั้งจากไตรเวท มหาภคย์ และปุราณะ ทั้งมีรายละเอียดจำนวนมาก แบ่งเรื่องตามจำนวนคาถา จาก ๑ คาถา จนถึง ๘๐ คาถา

ด้านอุดมคติ

อิทธิพลของนิทานชาดกทางด้านอุดมคติมีในกลุ่มผู้นับถือพระพุทธศาสนา รับอิทธิพลคำสอนจากการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ ที่บรรยายว่าพระโพธิสัตว์ก็คือพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน สำหรับชาวพุทธไทยส่วนใหญ่คุ้นเคยนิทานชาดกด้านอุดมคติ ชี้นำรศบคตธรรม ศึกษาจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมาหลายร้อยชาติ ก่อนตรัสรู้ในพระชาติสุดท้าย นิทานชาดกด้านอุดมคติเน้นศรัทธา นิทานชาดกกสอนอย่างไรก็เชื่อตามนั้น นิทานชาดกจึงเหมาะกับผู้มีศรัทธาที่หนักในทางยกย่องสรรเสริญพระพุทเจ้า

ด้าน ภู มิ ศาส ตร์ และ ด้าน ประวัติศาสตร์

ด้านภูมิศาสตร์

นิทานชาดกเกิดขึ้นในอินเดียเหนือ บางเรื่องเล่าถึงตามพินฉิทวีป (ลังกา) นิทานชาดกกล่าวถึง ๔ ทวีป คือ อุตตรกุรุทวีป ปุพพิเทหทวีป อปรโคยานทวีป (อมรโคยานทวีป) และ ชมพูทวีป นอกจากนี้กล่าวถึงตามพินฉิทวีป นาคทวีป เสทุมทวีป

อหิทวีป นาฬิเกรทวีป การทีปะ ทวีปบางแห่งสันนิษฐานว่าเป็นหมู่เกาะ

นิทานชาดกระบุชื่อสถานโบราณ มีทั้งเกาะ รัฐ เมือง ชนบท หมู่บ้าน ตลาด ท่าเรือ สระน้ำ แม่น้ำ ทะเล ทะเลสาบ เงื่อมเขา ภูเขาและป่า

ด้านประวัติศาสตร์

นิทานชาดกมีคำสื่อเรื่องที่เกิดขึ้นสื่อเหตุการณ์ในอดีต ใช้คำว่า อตีเต หรือ อตีตกาล, ภูตปุพพ์, ปฐมกปเป, อนุปปนเน พุทเท มนุเป็นวงศ์ของนักรบ (ชัตติยวงศ์) มนุเป็นผู้ตั้งสุริยวงศ์ และ จันทรวงศ์ ยุคหลังมนุก่อนสงครามการตะ มีวงศ์ต่างๆ เกิดขึ้นคือราชวงศ์ชนก แห่งวิเทหะ ราชวงศ์นี้มีชื่อในนิทานชาดก คือ นิมิ มฆเทพ มหาชนก (๑), มหาชนก (๒), อริฏฐชนก, โปลชนก, ทีฆาฎกุมาร และกลาลชนก ราชวงศ์ปัญญาละนิทานชาดกหลายเรื่องเล่าถึงบทบาทผู้นำในแคว้นอุตตรปัญญาละ ราชวงศ์ทวมิณะ ราชวงศ์ยาทวะ ราชวงศ์เจตี ราชวงศ์มคธ ราชวงศ์กาสี ราชวงศ์กานรกุพชะ ราชวงศ์ไวศาลี ราชวงศ์ในรัฐเล็กๆ

ระหว่าง ๑๗๗-๒๓ ปีก่อนพุทธกาล เป็นยุคมหาชนบท นิทานชาดกเล่าเหตุการณ์ยุคนี้มากกว่ายุคอื่นๆ ยุคมหาชนบท มีเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ ๑) อำนาจผู้ปกครองบ้านเมืองในราชวงศ์กาสี เมืองพาราณสี ๒) อำนาจผู้ปกครองบ้านเมืองในราชวงศ์นาคะ แคว้นมคธ (พระเจ้าพิมพิสาร) ๓) ความล่มสลายของแคว้นกาสี ผู้ครองแคว้นโกศล กับ แคว้นกาสี แย่งชิงความเป็นใหญ่กัน สมัยพุทธกาล แคว้นกาสีเสื่อมอำนาจ

อยู่ในอาณาเขตของแคว้นโกศล ๔) ราชวงษ์ใน
แคว้นอัสสกะ และ แคว้นกาลิงคะ

นิทานชาดกเล่าตำนานเริ่มที่มหา
สมมุติราช ยุคเริ่มแรก เรียกว่า กัปแรก (ปฐม
กัป) มหาสมมุติราชสืบเชื้อสายจากกบิล
พรหมณ์ มีชนมายุนับไม่ถ้วน มีทายาทหลาย
คน โอรสของเจติยะทายาทคนสุดท้ายสร้าง
เมืองด้านทิศตะวันออก คือ เมืองหัตถิปุระ
สร้างเมืองด้านทิศใต้ คือ เมืองอัสสุปุระ สร้าง
เมืองด้านทิศตะวันตก คือ เมืองสีหปุระ สร้าง
เมืองด้านทิศเหนือ คือ เมืองอุตตรปัญจาละ
สร้างเมืองด้านทิศอีสาน คือ เมืองทัททรปุระ

เมืองสำคัญก่อนสมัยพุทธกาล มี
เมืองทันตปุระ แคว้นกัลิงคะ เมืองตักสิลา
แคว้นคันธาระ เมืองมิถิลา แคว้นวิเทหะ
เมืองกบิละ แคว้นอุตตรปัญจาละ

ก่อนพุทธกาลระบุชื่อผู้นำหลายคน
ได้แก่ ทูทีปะ, สคระ, เสละ, มุจลินทะ, ภคิระสะ
, อุสินระ, อัญญกะ, อัสสกะ, ปุณฺณชณะ,
ธตฺตวิภูชะ, เวสสมิตตะ, ยามตักคิ, สีวี, มันทา
ตระ, อชฺชุนะ

ยุคต่อมา กล่าวถึงผู้นำในทศรถ
ชาดก ภูริทัตตชาดก เจติยชาดก กุณาล
ชาดก ยุคต่อมา กล่าวถึงกลาพูในชั้นติวาที่
ชาดก นาฬิเกระ ภารุ เมชชะ มฆะ

บ้านเมืองในยุคมหาชนบท หรือ
พุทธกาล มี ๑๖ แคว้น

๘. ข้อเสนอแนะ

การสอนด้วยนิทานชาดกที่มีเนื้อหา
ข้ามภพข้ามชาติ ที่ยังเป็นปริศนา ในเชิง

ประวัติศาสตร์ ไม่มีพื้นฐานที่ถือได้ว่าความเชื่อ
เรื่องการเกิดใหม่เป็นสากล พูดอีกอย่าง
ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่ยืนยันเรื่องนี้ แต่มี
ข้อมูลระบุว่า มีคนบอกว่าเขาสามารถระลึก
ชาติตนเองในอดีตได้ อย่างไรก็ตาม เรื่อง
ลักษณะนี้สนองความสงสัยอยากรู้ของคน
ส่วนมาก ในสังคมที่ไม่มีใครพิสูจน์ได้แน่ชัด
ทำให้เรื่องดังกล่าวได้รับความสนใจ เพราะไม่รู้
ว่าแท้จริงแล้วเป็นอย่างไรแน่ อีกประการหนึ่ง
ปัญหาในชีวิตที่มนุษย์สนใจอยากรู้มากก็คือ
เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตตนเอง ทั้งชีวิตที่ผ่านมา
ในอดีตและชีวิตที่ยังไม่เกิดขึ้นในวันต่อไป

ไปภูฏาปาหสูตร คัมภีร์ที่ขนิทาย
พระพุทธเจ้าตรัสถามจิตตะหัตถิสารีบุตรว่า
“ถ้ามีคนถามเขาถึงชีวิตในอดีตกาลว่าเคยมี
มาแล้ว และชีวิตในอนาคตกาลว่าจักมีอีก
เขาจะตอบเรื่องนี้อย่างไร” จิตตะ หัตถิสารี
บุตร ตอบว่า “เมื่อถูกถามอย่างนั้นเขาจะ
ตอบว่าในอดีตกาลเขาเคยมีมาแล้ว ในอนาคต
เขจักมีต่อไป เวลานี้เขาก็ยังมีอยู่” เมื่อเขา
ตอบการได้อัตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็น
อนาคตว่าเป็นเรื่องจริง พระพุทธองค์ ตรัสว่า
“เหล่านี้แลเป็นชื่อที่ชาวโลกใช้เรียก(โลก
สัญญา) เป็นภาษาของชาวโลก(โลกนิรุตติ)
เป็นโวหารของชาวโลก (โลกโวหาร) เป็น
บัญญัติของชาวโลก(โลกบัญญัติ) ซึ่งตลาคตกก็
ใช้อยู่แต่ไม่ยึดถือ”^{๑๖} ผู้วิจัยมีความเห็นว่า
พระพุทธรวณะนี้สะท้อนท่าทีการมองสิ่งที่เป็น
“สังสารวัฏ” แท้จริงแล้ว พระพุทธเจ้าทรงมี
ท่าทีต่อชีวิตในอดีตชาติและชาติหน้าอย่างไร

^{๑๖}ที. สี. (ไทย) ๙/๔๓๘-

ทรงมีท่าทีต่อชีวิตหลังความตายอย่างไร ทรงมีท่าทีต่อการใช้ภาษาอย่างไร อย่างไรก็ตาม ความสงสัยชีวิตในอดีตที่ผ่านมาและในอนาคตที่ไม่รู้ว่าจะจะเป็นไปอย่างไร เป็นสิ่งจูงใจให้คนสนใจนิทานชาดก เพราะเมื่อได้ฟังเรื่องข้ามภพข้ามชาติ เช่น การสร้างคุณความดีที่เล่าในนิทานชาดก ย่อมช่วยประโลมใจให้แช่มชื่นเบิกบาน มีความหวังว่าถ้าเขาทำความดีได้เหมือนในนิทานชาดก คงได้รับความสุขในชีวิตแน่ การสอนนิทานชาดกจึงให้สัมฤทธิ์ผล เพราะสอนข้ามภพข้ามชาติถึงสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ว่ามีจริงหรือไม่ และเรื่องที่ถือเป็นจุดเด่นของนิทานชาดกคือคำสอนเรื่องการเกิดใหม่หรือเรื่องข้ามภพข้ามชาติ เรื่องเกิดใหม่แม้ปัจจุบันจะยังไม่เป็นที่ยอมรับด้วยหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แต่ว่ามีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนจำนวนมาก นายแพทย์ประสานต่างใจ กล่าวเรื่องนี้ว่า การเกิดใหม่กับการกลับชาติมาเกิด และระลึกอดีตได้ เป็นเรื่องที่อยู่ที่คู่กันมากับความคิดความเชื่อของมนุษยชาติมาตั้งแต่ก่อนมีประวัติศาสตร์ หรือแทบจะพูดได้ว่ามีมาพร้อม ๆ กับการกำเนิดของมนุษยชาติเลยทีเดียว^{๑๗}

การสอนธรรมด้วยนิทาน มองด้านหนึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมกับคนวงนอก (for laymen) ที่ไม่คุ้นกับหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยเฉพาะชาวบ้าน ซึ่งเป็นหมู่ประชาชนที่ยังอาลัยอาวรณ์ ต้องรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ไม่มีเวลาหาความรู้จากคำสอนอันเป็นนามธรรม คนวงนอกหรือคฤหัสถ์แม้มีอาชีพ

หน้าที่การงาน เมื่อถูกโลกธรรมบีบคั้นจะฉวยโอกาสที่พึงพิง อันเป็นภาวะปกติของปุถุชน ยิ่งหากถูกบีบคั้นมากจะยิ่งเฝงหาที่พึ่งพิง ไม่ว่าที่พึ่งพิงในโลกนี้หรือในโลกหน้า ความกังวลเรื่องชีวิตที่ผ่านมาหรือชีวิตที่ยังไม่รู้ ข้อคิดคติธรรมในชาดกย่อมช่วยผ่อนคลาย หรืออย่างน้อยสนองความกังวลของผู้ที่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัว โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่คุ้นกับคำสอนที่ลุ่มลึกเข้าใจยาก เพราะว่าการจะหยิบยื่นคำสอนให้ทันทีทันใดก็เกินวิสัยที่เขาจะรับได้ทัน จึงต้องพูดเรื่องง่ายๆ เล่านิทานให้ฟังเมื่อเขาจำนิทานได้ก็จะจำคำสอนอันเป็นแก่นซึ่งเป็นนามธรรมที่แฝงอยู่ในนิทานต่อไป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การสอนด้วยนิทานชาดกสอดคล้องกับผู้ตระหนักรู้ถึงปรโลก ผู้มองเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัว (ปรโลกวชชภยทสสาวิ) พระพุทธเจ้าทรงทราบความแตกต่างของหมู่ประชาชนที่มีความยิ่งย่อนด้านความพร้อมความเข้าใจที่จะรับคำสอน คนที่สอนง่ายก็มี ที่สอนยากก็มี คนเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี คนปฏิเสธปรโลกก็มี นิทานชาดกเล่าชีวิตในโลกนี้สัมพันธ์กับชีวิตในปรโลก แล้วสรุปว่าบุคคลในนิทานชาดกกลับมาเกิดเป็นใครกันอีก ผู้ที่เกิดล้วนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า เรื่องนิทานชาดกรวมถึงการทำนายทนายหักเหตการณ์ลวงหน้าแม้ปัจจุบันที่กล่าวกันว่าเป็นยุควิทยาศาสตร์ ก็ยังมีคนมากมายสนใจอยากรู้อาณาเขตเป็นอย่างไร บทสรุปในนิทานชาดกกลายเป็นแรงจูงใจให้คนสนใจว่าจะเป็นจริงตามที่เล่าหรือไม่

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาพุทธวิธีการสอน ไม่มีใครฝึกมนุษย์ให้ตั้งงามได้เช่นกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงฝึก

^{๑๗} นายแพทย์ประสาน ต่างใจ, *ชีวิตหลังความตาย*, (กรุงเทพฯ : พี. เค. พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๘๙.

มนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวผู้ที่ฝึก มิได้ฝึก เพื่อให้มารับใช้พระองค์ การสอนนิทานชาดก มิใช่แค่จะเหมาะแก่ผู้มองเห็นปรโลกและโทษ ว่าน่ากลัวเท่านั้น แต่จะเหมาะกับคนทุก ประเภททุกหมู่เหล่า พระอรหันต์ต่อเสขบุคคลผู้ หมดภาระการศึกษา ก็ฟังนิทานชาดก พระพุทธเจ้าทรงเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้ฟัง สำหรับผู้ฟังเข้าใจคำสอนตามศักยภาพของตนเอง ไม่อาจจะรับเกินปัญญาตน เหมือน พระราชาปั้นอาหารขนาดพระโอษฐ์พระองค์ แล้วประทานแก่พระกุมาร พระกุมารก็รับ อาหารได้ตามขนาดปากของตนเองเท่านั้น

กล่าวได้ว่า คำสอนในนวัคส์ตฤ สาสน์ ชาดกมีอิทธิพลต่อชาวพุทธทุกยุคทุก สมัย นอกจากมีเนื้อหาที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ (ข้าม

ภพข้ามชาติ) ยังมีรูปแบบวิธีนำเสนอที่ อลังการด้วยศิลปะการใช้ถ้อยคำ สมกับเป็น สิ่งที่ประเมินค่าไม่ได้ เมื่อทราบว่านิทาน ชาดกเป็นสิ่งประเมินค่าไม่ได้ จึงมีประเด็นให้ ศึกษาอีกหลากหลาย ในที่นี้ ขอเสนอ ๓ ประเด็นเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป คือ

๑. ศึกษาประวัติศาสตร์อินเดีย เนื้อในชาดก

๒. ศึกษาความสัมพันธ์ของอรรถ ภาชาดกกับอรรถกถาธรรมบท

๓. ศึกษาอิทธิพลของชาดกที่มีต่อ นิทานพื้นบ้านของไทย

บรรณานุกรม

(๑) ภาษาบาลี

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้จัดทำ. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

(๒) ภาษาไทย

กรุณา กุศลาสัย แปลจาก The Discovery of India By Jawaharlal Nehru. **พบถิ่น อินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๓๗.

กวีวงศ์ บรรณาธิการ. พุทธศาสนิกขุ. สรรนิพนธ์พุทธศาสนิกขุ ว่าด้วย **ศาสนา ดนตรี กวี ศิลปะ**. กรุงเทพฯ ฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

นายแพทย์ประสาน ต่างใจ. **ชีวิตหลังความตาย**. กรุงเทพฯ ฯ : พี. เค. พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.

พระกวีวรรณ (ศาสตราจารย์จ้านงค์ ทองประเสริฐ). **คำบรรยาย พรหมชาลสูตร**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๔๕.

ระวี ภาวิไล. ศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระรัต, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. ทศবারมี ทศพิธราชธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๔. นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

(๓) ภาษาอังกฤษ

SECONDARY SOURCES:

Ahir, D. C. *Heritage of Buddhism*. Delhi : B. R. Publishing Corporation, 1989.

Dauids, T. W. . *Buddhist Birth-Stories*. Varanasi : Indological Books House, 1973.

Banerji, S. C. *Folklore in Buddhist and Jaina Literature*. Delhi : Sri Satguru Publications, 1987.

Biswas, A. K. *Buddha and Bodhisattva*. New Delhi : Cosmo Publications, 1987.

Mehta, R. *Pre-Buddhist India 2nd*. Delhi : Anmol Publications, 1985.

Nagar, S. L. *Jatakas in Indian Art*. Delhi : Parimal Publications, 1993.

Sarkar, S. C. *Studies in the common Jataka and Avadana Tales*. Calcutta : Sanskrit College, 1990.

Varma, Vishwanath Prasad. *Early Buddhism and Its Origins*. Delhi : Munshiram Manoharlal, 1973.

Winternitz, M. *A History of Indian Literature*. Vols. 2. Calcutta : Orient Books Reprint Corporation, 1972.

